

Liberale dyder

Interview med Francis Fukuyama

Af Michael Bøss, lektor ved Aarhus Universitet

Måske var finanskrisen ikke enden på liberalismen, men ifølge den amerikanske politolog Francis Fukuyama er tiden inde til selvransagelse hos liberale tænkere, økonomer og akademikere. Hvordan skal liberalismen defineres i fremtiden? Og hvordan forholder man sig som liberal til voksende grupperinger af fundamentalisme?

Sidste vinter beskrev den britiske økonomihistoriker Robert Skidelsky den nuværende finansielle og økonomiske krise som en intellektuel og moralsk katastrofe. Ser du også en intellektuel fejltagelse i forbindelse med den aktuelle krise?

Når støvet fra krisen har lagt sig, bør det første spørgsmål, der melder sig for rigtig mange amerikanske akademikere, være af moralsk karakter. Mange akademikere var virkelig tæt på den finansielle sektor og havde en personlig tilknytning til den. Der kom en masse fondsmidler fra Wall Street og de store investeringshuse til business-skolerne. Det skabte en form for intellektuel undskyldning og legitimering af den finansielle verdens gøren og laden i den offentlige debat. Ikke, at de var korrupte i den forstand, at de samvittighedsfuldt sagde: "Jeg siger noget, jeg ikke selv tror på, fordi jeg bliver godt betalt af et eller andet Wall Street-firma". Men de var villige til at acceptere og ignorere visse argumenter, fordi det var til deres eget materielle bedste.

Udgør krisen også en mulighed for at gøre op med nogle af de neoliberale principper, der har været styrende for den økonomiske politik og tænkning de seneste årtier?

Jeg har aldrig troet på den neo-liberale præmis: at man kan gøre det individuelle valg og det individuelle velbefindende absolut på bekostning af de normer, fælles værdier og sociale forpligtigelser, som mennesker har over for hinanden. I min anden bog, *Trust*, argumenterer jeg netop for, at ingen økonomi kan manøvrere uden værdier. Et succesfuldt kapitalistisk samfund bygger på et netværk af tillid. En tillid, der ikke får sin styrke fra det kapitalistiske system selv, men fra kilder udenfor – fra religion eller fælles kulturelle værdier. Siden Thatcher- og Reagan-æraen har vi været vidne til en radikalisering hvor man har søgt at implementere en form for markedsfundamentalisme. Denne markedsfundamentalisme betragter jeg som destruktiv i forhold til andre værdier. Men efter krisen har vi endelig muligheden for at genindsætte værdierne i økonomi-debatten på en måde, som ikke har været mulig i lang tid.

Men er det ikke for meget at forvente, at økonomer også bliver moralfilosoffer som for eksempel John Maynard Keynes?

Problemet er, at de akademiske videnskaber udenfor økonomien har haft svært ved at trænge igennem til økonomien med en ordentlig kritik. Og hvor skal kritikken af økonomien også komme fra? Socialvidenskaberne har altid lidt af en form for naturvidenskabelig misundelse. Man har beundret økonomiens evne til at sætte alt på matematisk formel og forsøgt at overføre modellerne og gøre det samme i socialvidenskaberne. Min egen akademiske disciplin, politologi, er gennem de sidste generationer blevet koloniseret af det økonomiske paradigme i form af *rational choice*-modellen, som man har importeret i stor stil i den politiske videnskab. Det finder jeg meget problematisk, for du ikke kan reducere sociale fænomener til en enkelt elegant model.

Måske bliver den virkelige og tilbunds gående kritik af økonomien nødt til at komme fra den økonomiske verden selv. Ingen andre synes at have troværdighed og gennemslagskraft til at gøre dem opmærksomme på, at de gør noget forkert.

Det er på tide med en sådan kritik. Det er skræmmende, at højt estimerede økonomers evne til at gennemskue den globale økonomi har vist sig at være lig nul. De overså de vigtigste faresignaler i økonomien, og forstod netop ikke de irrationelle mekanismer i økonomien, som ikke lod sig reducere til deres simple *rational choice*-modeller.

Den amerikanske kommunitarisme som skabsliberalisme

Den amerikanske sociolog Robert N. Bellah har skrevet bogen Det gode samfund. Hvad forstår du ved konceptet om det gode samfund?

Bellah var medstifter af den amerikanske kommunitaristiske bevægelse. Kommunitaristerne er som udgangspunkt yderst kritiske over for liberalismen og betragter fællesskabet som det primære i samfundet – ikke individet. De mener, at forskellige sociale værdier og en bredere forestilling om det gode liv bør udgøre en større del af den offentlige og politiske debat i USA. Men problemet i USA er, at de radikale fronter af neoliberalismen har support fra både højre og venstrefløj. Fra højre kommer et ekstrem stringent forsvar af individuel frihed og individuelle rettigheder. Selvom sociologen Amitai Etzionis betragtes som en af kommunitarismens store grundlæggere, mislykkedes han i sit forsøg på at etablere en amerikansk kommunitarisme. Han forblev i sidste instans liberal. Han var ikke i stand til at gå tilstrækkeligt på kompromis med de individuelle rettigheder. Han ville, når det kom til stykket, ikke lade individuelle valg kompromitteres af dominerende fælles værdier, fra f.eks. religiøse overbevisninger. Han håbede, at han kunne forvandle en cirkel til en firkant ved både at bevare det maksimalt frie valg og samtidig have nogle stærke normative fællesskaber.

Jeg er ikke sikker på, at du kan få begge ting på samme tid.

Så vi er ikke kommet udover kontroversen mellem kommunitaristerne og de liberale?

Den kommunitaristiske gren har løbet panden mod en mur. I hvert fald i den amerikanske version, som jeg er mest bekendt med. De forbliver i bund og grund mere liberale end kommunitaristiske: Faktisk kommer de fleste kommunitaristiske tiltag i dag fra islamister. Det er dem, der mest oprigtigt tror på kommunitaristiske værdier af en eller anden art. De ser gerne visse moralske værdier overtrumfe

kvinders ret til at vælge frit over deres eget liv. De ønsker også, at familie- og stammefællesskabet skal have suveræniteten over fx personlig lov og personlig frihed. Det islamistiske aspekt udgør en ny udlægning i den kommunitaristiske debat, men den er ladet med megen snak om terrorisme, så den er svær at tage.

Bør man skelne mellem en kommunitaristisk værdi og almenvellet? Kan man det?

Jeg er ikke sikker på, at du helt kan adskille almenvellet og en kommunitaristisk værdi. Den måde, som almenvellet forstås og defineres på i mange samfund, omhandler ikke kun det minimale regelsæt, der sørger for at mennesker kan leve sammen. Det har i særdeleshed også noget at gøre med, hvordan man skaber et moralsamfund, hvor samfundet ikke kun sikrer dig og dine rettigheder, men også skaber det gode liv med fælles værdier. I dag findes de mennesker, som tror på den model primært i de religiøse miljøer. I disse miljøer er det svært også at inkludere almenvellet i traditionel forstand, fordi din personlige frihed, kvinders rettigheder mv. indskrænkes.

Uden tillid

I bogen Trust argumenterer du for, at den sociale tillid mellem borgerne og staten er væk. Vil det tage lang tid at genskabe den tillid? Og mener du, at der er en form for erosion af tillid og fælles værdier i USA i dag?

Der er sket meget i det amerikanske samfund, siden jeg skrev den bog i 1995. Den sociale tillid har været på retur i de sidste 50 år. Det var en turbulent periode med bl.a. borgerrettighedsbevægelsen og kvindebevægelsen og senere kampen for de homoseksuelles rettigheder og andre former for hævde af rettighedsgrupper, der var blevet diskrimineret. Det mandede ud i, at det amerikanske samfund blev mere mangfoldigt. USA blev nødt til at rumme folk, der ikke nødvendigvis behøvede at samarbejde og dele værdier.

Men der sker en ændring efter den 11. september 2001. Den umiddelbare eftervirkning af det traumatiske angreb, var en meget stærk følelse af fællesskab. Besøgte man New York i tiden efter, kunne man se liberale New Yorkere sætte det amerikanske flag på deres biler og stå sammen. I mine øjne forspildte Præsident George Bush denne fællesfølelse og goodwill ved at invadere Irak. Dermed polariserede han landet igen, og vi gik tilbage til der, hvor vi var i 1990'erne.

I dag har vi en om end endnu større politisk polarisering. Samtidig er graden af social og politisk tillid formodentlig heller ikke særlig høj for tiden.

Er de anglo-amerikanske sekulariserede og protestantiske værdier truet?

De er forandret. De anglo-protestantiske værdier er forandret i en sådan grad, at de ikke længere holdes i hævd af anglosaksiske protestanter. De holdes i hævd af de mange immigranter. Jeg boede tidligere i L.A. Når jeg tog tidligt af sted på arbejde om morgenen, var jeg altid imponeret over de mexicanske gæstarbejdere, som stod tidligt op for at få dagarbejde. Mange af dem havde to jobs og arbejdede

lørdag og søndag. Hvis du spørger, hvem der besidder den protestantiske arbejdsetik i USA i dag, så er det ikke de anglosaksiske protestanter, der ligger og hygger ved poolen i country clubben, fordi de har så mange penge, at de egentlig ikke behøver at arbejde. Det er de mexicanske dagsarbejdere, som må immigrere til USA for at finde muligheder for dem selv og deres familier. Værdierne er stadig vigtige og definerer det amerikanske samfund, men de tilhører ikke en bestemt etnisk eller religiøs gruppe.

At sætte liberalismen på formel

I sin seneste bog *The Future of Liberalism* argumenterer Alan Wolfe for, at liberalismen bør gentænkes og genskabes. Hvad skal liberale gøre for at genskabe liberalismen?

En af nøglerne til at genskabe liberalismen er at være mere ivrig efter at udtrykke liberalismens identitet og positive værdier som frihed og lighed. Der er mange andre traditioner, som fx den republikanske, der vil privilegere mere åndelige og fundamentale dyder, men som samtidig kan gøres forenelig med et moderne demokratisk samfund. Den republikanske tradition har sine rødder i et partikulært religiøst system og i moralske værdier, der ikke vil være delt i hele samfundet. Det giver en meget stærkere bund for at skabe et hierarki af værdier.

Et liberalt samfund kræver visse positive dyder. Mod, retfærdighed, åndelighed er alle nødvendige for at beskytte et liberalt samfund. I et liberalt samfund er du ikke fri for religiøse værdier, selvom nogle ønsker, at det er sådan.

Men at definere positive værdier rejser også konflikter, som vi ser i Europa i dag. Hvordan kan liberale definere værdier positivt uden at ekskludere minoriteter?

Der vil være konflikter mellem liberalisme og de minoriteter, der for eksempel ser religion som en altomfattende livsstil, der udelukker visse typer af frihed for andre medlemmer af samfundet. Liberalismen hævder visse værdier over andre, og derfor er liberalismen ikke forenelig med de religiøse systemer, hvor den politiske ytring af religion er kerneværdien i religionen selv. For liberalismen er adskillelsen af politik og religion helt afgørende og man ville aldrig have haft den moderne liberalisme, hvis man ikke havde haft den protestantiske reform.

Samtidig må man være opmærksom på, at liberalismen også skal kunne rumme kulturelle forskelligheder – så længe de ikke er i strid med frihedsrettighederne. I Europa er det tydeligt, at integration har været en stor udfordring. For første gang har du et samfund med forskellige kulturelle værdier, som skal tilpasses hinanden. Og tilpasningen går begge veje. Det er immigranterne, der skal tilpasse sig livet i et liberalt samfund. Men de liberale samfund skal også være i stand til og oprigtigt interesseret i at integrere folk, der er kulturelt forskellige. Det er en stor udfordring, og der vil fortsat opstå konflikter.

Hvad er de mest seriøse udfordringer for liberalismen i dag?

Det kommer an på samfundet. Min egen lærer Allan Bloom skrev *The Closing of the American Mind*

og udtrykte en stor ængstelse for udviklingen af en liberalistisk stat uden værdier. En stat, hvor intet kunne tages seriøst på grund af forståelsen af liberalisme som lig endeløs tolerance. En af den moderne liberalismes kriser er, at den er fortolket som negativ frihed, eller som værende imod enhver hegemonisk værdi. Bloom anklagede studentoprøret i 68 for at have fornægtet og relativiseret de intellektuelle værdier og pegede på ligheder mellem den intellektuelle højrefløj i 1930'ernes Tyskland og den amerikanske venstredrejede protestbevægelse i 1960'erne. Bogen skal ses som et opgør med både værdi- og kulturel relativismen. Den blev en bestseller, da den blev publiceret tilbage i 1987. Mange amerikanere følte, at de kunne relatere sig til problemet i deres hverdag. Blooms opfattelse har lige siden haft central betydning for kritikken i USA.

Det er dog ikke fair at sige, at vi er sunket ned i en fornægtelse af værdier. Det må være en af de liberale kæpheste at insistere på, at liberalismen hviler på værdier, der respekterer det enkelte individs evne og ret til selv at bestemme, hvordan man vil leve sit liv – inden for nogle overordnede rammer af lov og orden og demokratiske værdier. Måden du vil leve dit liv på, og de værdier, du vil lade styre dit liv, er op til dig selv, men beskyttelsen af dine rettigheder er ikke til forhandling.